

SUITDER

SDÜ İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ

Süleyman Demirel University Journal of Humanities and Social Sciences

Sayı/Issue	61-Haziran 2024/ 61-June 2024
Makale Bilgisi/ Article Info	Araştırma Makalesi/ Research Article
Başvuru Tarihi/ Submitted Date:	27 Kasım 2023
Kabul Tarihi/ Accepted Date:	17 Mayıs 2024
Atıf/Citation:	Sarı, G. (2024). Yargı Yetisi'nin Eleştirisi Bağlamında Kant'ın Estetik Anlayışı. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (SUITDER), 61, Haziran 2024, 29-42.
DOI:	10.35237/sufesosbil.1396600
Benzerlik / Similarity: %	19

Yargı Yetisi'nin Eleştirisi Bağlamında Kant'ın Estetik Anlayışı

Kant's View of Aesthetics in the Context of the Critique of Judgment

Gökçe SARI

Öz

Yargı yetisi tikeli tümele dâhil ederek düşünme gücüdür. Kant, Yargı Gücünün Eleştirisi'ni "Estetik Yargı Gücünün Eleştirisi" ve "Teleolojik Yargı Gücünün Eleştirisi" olarak iki bölüme ayırmaktadır. Bu makale, konusu gereği "Estetik Yargı Gücünün Eleştirisi" bölümüne odaklanmıştır. Çalışmada, Kant'a göre estetik yargının ne anlama geldiği, "hoş", "güzel" ve "yüce" kavramları arasında bir fark olup olmadığı, her birini tanımlarken hangi unsurlara dikkat edildiği, ele alınmıştır. Ayrıca "Kant'a göre sanat nedir?" "Onun felsefesinde "güzel sanat" nasıl konumlanmıştır ve bunların "deha" ile nasıl bir ilişkisi vardır?" sorularının cevapları ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yargı Yetisi, Estetik Beğeni, Güzel, Sanat, Deha.

Abstract

The faculty of judgment is the power to think by including the particular within the universal. Kant divides the Critique of Judgment into two parts: "Critique of the Aesthetic Judgment" and "Critique of the Teleological Judgment." However, due to the subject of the study, the focus was on the "Critique of the Aesthetic Judgment" section. What aesthetic judgment means according to Kant, whether there is a difference between the concepts of "pleasant", "beautiful" and "sublime", and what elements are taken into consideration when defining each of them are discussed. Also, what is art according to Kant? How is "fine art" positioned in his philosophy and what is their relationship with "genius"? The answers to the questions are presented in detail.

Keywords: Judgment, Aesthetic Appreciation, Beauty, Art, Genius.

1. Saf Aklın Eleştirisi

Kant'ın felsefesi, genel olarak bir eleştiri felsefesi olarak ele alınabilir. Onun ilk yaptığı eleştiri felsefesi çalışması *Saf Aklın Eleştirisi*'dir. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde Kant, bilginin ne olduğunu, insanın

* Araş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Isparta/TÜRKİYE, E-Posta: gokcebaskesen@sdu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-7760-3828.

neyi bilebileceğini ve bilgisinin sınırlarını sorgulamıştır. Bu çalışmasında aklın işlevi ve bilgiyi eleştirme yöntemi olan transendental yöntemi izler. Ona göre mümkün bilginin sınırlarını aşmayan bilgi türü olan “transendental” bilgi üzerine yoğunlaşmak gerekmektedir. Gerçekten bilgi edinmek isteniyorsa, bu alanda kalınması gerekir. Kant, bilgiyi elde etme biçimleri konusunda “a priori” ve “a posteriori” olmak üzere iki ayırım yapar. A priori; duylardan gelmeyen, deneyle herhangi bir ilgisi olmayan, zorunlu ve tümel yargılardır. Çünkü a priori yargılar tüm insanlar için geçerli olduğundan tümeldir, deney ve gözlemden gelmediğinden dolayı da zorunludur. A posteriori yargılar ise deneyimle elde edilen yargılardır¹. Bu bilgi türünde deney söz konusu olduğu için değişebilir olma söz konusudur.

Kant, var olan bilgilere yenilerini ekleyen ve eklemeyen bilgi çeşitleri arasında bir ayırım yapar. Bu ayırım da “analitik önermeler” ve “sentetik önermelerdir”. Analitik önermeler; bilgiye yeni bir şey katmayan, zaten o nesnede var olan şeyi açıklayan önermelerdir. Ancak bu önermeler zorunlu, doğru ve tümeldir. Bunlara A, A'dır şeklindeki totoloji önermeleri örnek verilebilir. Sentetik yargılar ise yeni bilgiler kazandıran, bilgiyi genişleten önermelerdir. Kant, daha sonra bu *bilgi elde etme yolları* ve *bilginin kazanımları* açısından yapmış olduğu ayırımlarla elde ettiği bilgi türlerini birbirleriyle bağdaştırır. Buradan da *analitik a priori*, *analitik a posteriori*, *sentetik a priori* ve *sentetik a posteriori* şeklinde bilgi çeşitleri oluşturur. Tüm bu bilgi türleri içerisinde Kant, üzerinde durulması gerekenin “sentetik a priori önermeler” olduğunu söyler. Sentetik a priori önermesi; deneyden elde edilmiş bilgi olmasına rağmen zorunlu ve tümel olanı gösteren önermelerdir. Kant'a göre “Sentetik a priori yargılar nesnelliklerine birbirlerine karşılık gelen iki koşulda sahiptir: Deneyimin olanaklılığı ve deneyimin nesnelere olanaklılığı”². Bu sentetik a priori önermeleri için de matematiğin ve fiziğin önermelerini örnek gösterir. Ancak bu açıdan düşündüğü zaman ona göre metafiziğin önermeleri deneye dayanmadığı için a priori olacaktır. Fakat sentetik değildir ve burada metafiziği bir bilim gibi temellendiremez; çünkü “Kant'a göre metafizik, kavramlara bağlı sentetik a priori bilgilerin bilimidir”³.

Metafizik önermeler içerisine *tanrı*, *ruh* ve *özgürlük* kavramlarını içeren önermeleri dâhil eder. Tanrı, ruh ve özgürlüğü içeren metafizik önermelerin bu kavramların nesnelere gerçekliğinin bilgisini sundukları düşünülmektedir. Ancak Kant, bu bilginin mümkün olmadığını iddia eder. *Saf Aklın Eleştirisi*'nde *mekân* ve *zamanı* ele alır. İnsanın *zaman* ve *mekân* olmadan hiçbir duysal bilgiyi elde edemeyeceğini ve “saf görü formlarının” insan zihninden bağımsız olamayacağını savunur. Yani *mekân* ve *zaman* insanın zihninde a priori olarak bulunur ve duyulur; algıların ön koşulunu oluşturur. Buradan hareketle Kant, insanın bildiği şeyleri olduğu gibi değil de algıladığı gibi bildiğinden söz eder O, insanın aslında görüşleri (*fenomen*) bildiğini, bilgi sınırlarının dışında olanları (*noumen*) bilemeyeceğini düşünür. Ona göre *noumen* hakkında konuşmalar, hiçbir şekilde temellendirilemez⁴. Kant, bu noktada empiristler gibi deneye destek vermesinin yanında, rasyonel olmayı ön plana çıkarır. Bundan dolayıdır ki Kant, “Algısız kavramlar boş, kavramsız algılar da kördür”⁵ diyerek, tüm bilginin aslında *algı* ve *kavram* üzerine temellendiğini ifade eder. Kant, hakkında konuşulan, ancak temellendirilemeyen metafizik önermeler üzerinde çalışmaya başlar. Çünkü insan zihni bunlar üzerine düşünmekten kendini alamamaktadır. Kant, bu metafiziksel önermelerle ilgili düşüncelerini *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde ele almaktadır.

2. Pratik Aklın Eleştirisi

Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*'nde, *Saf Aklın Eleştirisi*'nde çözüm bulamadığı bazı sorunları ele almaktadır. “Saf Aklın Diyalektiği” kısmında anlattığı gibi, aklın deney alanını aşan önermeler, nesnel bir gerçeklik iddiası taşıyamazlar. Nesnel gerçeklik iddiasında buldukları her yerde,

¹ Kant, (1993) *Arı Usun Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi, 37, 38.

² Tubbs, Nigel (2017), *Batı Felsefesi Tarihi*, (Çev. Doğan Barış Kılınç), Ankara: Doğubatu Yayınları, 194.

³ W. Wood, Allen (2009), *Kant*, (Çev. Aliye Kovanlıkaya), Ankara: Dost Kitabevi, 50.

⁴ Kant, (1993), 52, 53.

⁵ Urhan, Veli (2003), “Kant'ın Bilgi Kuramı ve Sentetik Önermeler”, *Felsefe Dünyası Dergisi*, Türk Felsefe Derneği Yayını, Sayı. 38, 12. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi/issue/63938/967674>

zorunlu olarak bir diyalektiği açığa çıkaracaklardır; çünkü deneye açık olmayan aklın çeşitli kavram ve ilkeler teorik bilginin alanında bir gerçekliğe işaret etmezler. Ancak buradan kavram ve ilkelerinin kesinlikle hiçbir biçimde gerçekliğe sahip olmadıkları düşünülemez. Dolayısıyla Kant için şu söylenebilir ki fenomenler alanında bir gerçekliğe işaret etmeyen bu kavramlar noumenler olarak pratik aklın çerçevesinde bir gerçekliğe işaret etmektedirler. Dolayısıyla teorik aklın sınırları içinde nitelendirirken sorun yaşanan aklın birtakım ideleri, kendilerine pratik aklın sınırları dâhilinde birer gerçeklik bulmaktadırlar. Kant, bu şekilde bir bakış açısı kullanarak “teorik akıl” ve “pratik akıl” arasında bağ kurmaktadır.

Kant, insan aklının koşulsuz olanı bilmeye dair doğal talebinden kaynaklanan bazı problemlerin olduğundan bahseder. Bu problemler; “evrenin zamanda ve uzayda bir başlangıcı ve sınırı olup olmadığı”, “doğadaki nedenselliğin dışına çıkabilecek bir özgürlüğün var olup olmadığı”, “Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu” insanın aklının sınırlarını zorlayan sorulardır. Kant, bu sorulara saf aklın sınırları içerisinde cevap vermenin mümkün olmadığını, bu alan içerisinde bu tarz metafizik konularda, bu önermelerin hem tezlerinin hem de antitezlerinin ortaya konulabileceğinden, çelişiklere düşülebileceğinden söz eder. O hâlde Kant, özgürlük kavramını aydınlanma düşüncesini temel alarak yanıtlama çabasına girer. Ona göre evrende nedensellik vardır; ancak özgürlük de vardır. “Transendental özgürlük” kavramı, kendini pratik aklın kullanımında göstermektedir⁶.

Kant'a göre bahsedilen “transendental özgürlük” kendini, teorik aklın, nedensellik kavramını kullanmaya çalıştığı zaman, “koşulsuz” olanı düşünmek istediği durumda mecburi olarak düşeceği bir antinomiden kurtulmaya çalışırken muhtaç olduğu mutlak anlamdaki bir özgürlük olarak kendini gösterir. Kant'a göre teorik akıl, bu kavramı “düşünülmesi olanaksız olmayan” bir kavram olarak nitelendirmiş; ancak bu kavrama nesnel bir gerçeklik verememiştir. Hâlbuki özgürlük, pratik aklın sınırlarında onun zorunlu bir yasasıyla kendi gerçekliğini elde etmektedir⁷. Kant için teorik aklın idelerinden biri olan özgürlük, teorik aklın sınırlarındaki bütün ideler içinde, dolayimsız olarak kavranamıyor olsa da olanaklılığı “a priori” olarak bilinen tek idedir. Diğer ideler özgürlük kavramına bağlanmakta ve onun aracılığıyla nesnel gerçeklik kazanmaktadır. Dolayısıyla Kant'a göre saf aklın ideleri pratik akılda nesnel bir gerçeklik kazanırken bu durum, aslında özgürlüğün gerçeklik kazanmasında temellenmektedir. Ona göre bu yüzden özgürlük, saf aklın yapısındaki bütün yapının merkezi olarak gösterilmektedir. Kant, insanların doğadaki nedensellik zincirinin dışında bu zinciri kırıp kendi başına kararlar verebildiğini düşünmektedir. Bu bakımdan “evrendeki her şeyin başlatıcısı, nedenler içindeki ilk özgür neden” ve “davranışlarında iradi olarak ilk başlatıcı konumundaki insanın özgürlüğünden” söz eder⁸. Kant, daha sonra evrendeki bu ilk özgür nedeni, “Tanrı” olarak tanımlar. Kant, buradan hareketle, özgürlük kavramıyla noumen alanına bir giriş yapmıştır denilebilir.

Kant, ahlak kavramını da özgürlükle bağlantısında ele almaktadır. O, insanın amacının ne olduğunu araştırarak işe başlar. Ona göre insanın amacı, mutluluktan başka bir şeydir, bu amaç, özerk ve özgür bir şekilde koyduğu yasaya uymakla kendi başına amaç olma değerini kazanan insanın, *amaçlar krallığının bir üyesi olmasıdır*. Bu bakımdan yasa koyucu, saf pratik akılla özgürlük arasında bir ilişki kurar. Bu ilişkiden de bir ödev ortaya çıkar. Ona göre bir şeyin iyi olmasının ölçütü olan şey, bu ödevde uygun olmasıdır. Kant, sonuç odaklı bir eylemden ahlaklı olarak söz etmenin uygun olmadığından bahseder. Ona göre sonuç değil, yapılırken o eylemin ilkesi önemlidir. Bu sebeple onun ahlakına “ödev ahlakı” denir. Cennet arzusuyla hayır işlenmesi, cehennem korkusuyla yanlıştan kaçınılması gibi davranışlar ahlaklı olarak görülmez. Yapılan iyiliğin, doğru eylemin ahlaklı olup olmadığı ilkesiyle sorgulanır. Dolayısıyla ödev ahlakı, sonuçla değil, ilkeyle oluşturulur. Bu ilkeler, doğa yasalarındaki gibi zorunlu değil, aklın kendisinden dolayı özgürlüğe ve akla

⁶ Kant (1999), *Pratik Aklın Eleştirisi*, (Çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 33-34.

⁷ Kant (1999), 123, 124.

⁸ Kant (1993), 272-273.

dayanan gerekli yasalardır; aynı zamanda ahlaki yasalar koşullu yasalar da değildir. Koşullu yasalar ahlak kapsamına girmezler. Ona göre, eylemin temel ilkesinin tüm insanlar için geçerli bir eylem ilkesi olabilmesi için insanın ahlaki eylemlerinde tüm insanlığı düşünerek hareket etmesi gerekir⁹.

3. Yargı Yetisinin Eleştirisi

Kant'ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, *Saf Aklın Eleştirisi* ve *Pratik Aklın Eleştirisi* eserleri arasında bir bütün oluşturmak için bir köprü görevi üstlenmiştir denilebilir; çünkü Kant, yargı yetisinden “akıl ve anlama gücü arasında bir köprü”¹⁰ olarak söz eder. Yargı yetisi, “tikeli tümel içerisine dâhil olarak düşünme” gücüdür. Bir başka deyişle; yargı gücü, tikeli evrenselin altında kapsanan bir biçimde düşünme becerisidir. Evrensel ilke verilmiş durumdaysa o hâlde tikeli, kendisinin altına yerleştirilen yargı gücü belirler. Ancak sadece tikel, verili durumda ise ve onun için evrenselin bulunmasına ihtiyaç varsa, bu durumda yargı gücü reflektif, yani düşünümsel konumdadır¹¹.

Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nin ön sözünde felsefeyi üç kısımda ele alır. O, “doğa alanı”, “özgürlük alanı” ve “sanat alanı” olmak üzere üç kısımdan bahseder. Her bir alanın kendilerine özgü a priori ilkeleri bulunmaktadır. Doğada *yasallık ilkesi*, özgürlükte *son erek ilkesi*, sanatta ise *ereklilik ilkesi* bulunmaktadır. Böylece Kant, akıl ve anlama yetisinin a priori ilkeleri bulunduğunu göstermiş olur. Ona göre, anlama yetisi doğa kavramlarıyla ilgili olup bilme yetisiyle bağlantılıdır. Akıl ise, özgürlük kavramıyla ilgilidir ve istek yetisiyle bağlantılı durumdadır. Kant'a göre, yargı yetisinin kendine özgü bir nesne alanı olmasa da a priori bir ilkesi bulunmaktadır. Bu ilke de Kant'ın felsefesinin kilit taşı olarak betimlenebilecek olan “ereksellik” ilkesidir. Kant, *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde üst bilme yetileri ailesinde anlama yetisiyle akıl arasında bir aracı gücün olduğunu söyler. Bu araç, yargı gücüdür. Yargı gücü, anlama ve akıl arasında dengeleyici bir rol oynamaktadır. Kendi başına özgün bir varlık olmasa da yargı gücü, andırımla (analogie) uyum içinde çalışarak yasaları anlamaya ve her durumda salt a priori öznel bir ilkeye dayanabileceğini tahmin etmeye olanak tanımaktadır¹².

Kant'a göre anlama yetisi “bilme yetisi” ile akıl da “istek yetisi” ile bağlantılıysa yargı yetisi de “haz” ve “hazsızlık” duygusuyla bağlantılıdır. Bunlar, ruhun üç temel yetisidir. Yargı gücü, “akıl ve anlama yetisi arasında bir köprü” ise “haz” ve “hazsızlık” duygusu da “bilme yetisi” ile “istek yetisi” arasında bulunmaktadır¹³. Buradan hareketle Kant'ın doğa alanından özgürlük alanına geçtiği söylenebilir. İşte yargı gücü, aradaki bu bağı kurduğu için önemli bir göreve sahiptir. Kant'a göre, yargı yetisinin ilkesi ereksellik olarak alınır; çünkü ona göre bir nesnenin kavramı beraberinde nesnenin edimini de kendi içinde barındırdığı sürece erektir. Yargı gücünün ilkesi, deney yasaları altında şeylerin biçimi açısından, doğanın çeşitliliğinde bulunan erekseliktir. Yani yargı gücü, bu ereksellik kavramı aracılığıyla, doğadaki çeşitlilik ve biçimselliği tasarlamaktadır. Doğanın erekselliği öyleyse Kant'a göre a priori tikel bir kavramdır ve kaynağını sadece derin düşünen yargı yetisinden alır¹⁴. Kant, yargı gücünün ilkesi kabul ettiği erekselliği, birisi “öznel kaynaklı”, diğeri ise “nesnel kaynaklı” olmak üzere iki tür ereksellik olarak değerlendirir¹⁵. Kant'ın yargı gücündeki erekselliği, “doğa güzelliğini biçimsel (salt öznel) erekselliğin kavramının sergilenişi olarak ve doğa ereklarını olgusal (nesnel) bir erekselliğin kavramının sergilenişi olarak görebiliriz. Bunlardan birincisini beğeni yoluyla, ötekini anlık ve us yoluyla kavrarız”¹⁶. Buradan hareketle de yargı gücünün temelde iki biçimde kullanıldığı söylenebilir. Birincisi “estetik yargı”, diğeri ise “teleolojik” yargıdır. Bu şekilde Kant, üçüncü eleştirisi olan *Yargı Gücünün Eleştirisi*'ni “Estetik Yargı Gücünün Eleştirisi” ve “Teleolojik Yargı Gücünün Eleştirisi” diye iki bölüme ayırmaktadır. Kant'ın estetik

⁹ Heimsoeth, Heinz (2016), *Kant'ın Felsefesi*, (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 119-122.

¹⁰ Kant, (2006), *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları, 25.

⁹ Kant, (2006), 28.

¹² Kant (2006), 25.

¹³ Kant (2006), 25.

¹⁴ Kant (2006), 29.

¹⁵ Kant (2006), 43.

¹⁶ Kant (2006), 44.

anlayışının ayrıntılarını ortaya koyabilmek için, *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nin, "Estetik Yargı Gücünün Eleştirisi" bölümünün incelenmesi gerekmektedir.

4. Estetik Yargı Gücünün Eleştirisi

Kant, bu bölümde estetik yargıyı "güzel" ve "yüce" yargıları olarak iki kısımda ele alır. Yargıların her ikisi estetik yargılar olarak kabul edilse de aralarında bazı farklar vardır. Bu farklardan kaynaklanan sonuçlar aslında Kant'ın yetiler arasında çizmeye çalıştığı sınırla ilgilidir. Kant'a göre estetik yargılar bilgi yargısı değildir ve öznel düşüncelerle oluşturulurlar. Kant, estetik yargıyı şu şekilde ifade eder: "...[B]eğeni yargısı estetik bir yargıdır, e.d. öyle bir yargıdır ki öznel zeminler üzerine dayanır ve belirlenim zemini bir kavram ve öyleyse belirli bir ereğin kavramı olamaz"¹⁷.

Önceki akıl eleştirilerinde teorik yargılar, anlama yetisi yoluyla nesneyle ilişki kurarken bu durum, kendisini estetik yargılarda imgelem yolu aracılığıyla "haz duygusu" ve "haz duygusunun" yoksunluğuyla ortaya koymaktadır. Estetik yargı bu şekilde öznel olduğu için; yani, "haz" ve "hazsızlık" duygusuyla oluşturulmasından dolayı, Kant için estetik yargı kendi türünde tektir ve nesne hakkında bir bilgi vermez. Nesne hakkında bilgi vermek ancak mantıksal, yani teorik bir yargıyla gerçekleşir. Bu bakımdan estetik yargı, teorik yargılardan farklı bir biçimde kendini ortaya koyar. Kant için, "yargıya estetik denmesinin biricik nedeni belirlenim zemininin bir kavram değil, ama, salt duyumsanabildiği ölçüde, anlığın yetilerinin oyunundaki uyumun (iç duyusunun) duygusu olmasıdır"¹⁸. Kant'a göre estetik yargılar, öznel yargılar olsalar bile onların nesnel olarak bir genel geçerlilik taşıdığını söyler; çünkü estetik yargılar nesnenin kendisiyle değil, formu ve formundan duyulan hazla ilgilidir. Kant, yargı yetisinin insanda var olan öznel koşulların, evrensel olarak her insanda var olduğunu kabul etmekte haklı olduğunu ve verili olan nesnenin doğru bir biçimde bu koşulların altına yerleştirildiğini şu sözleriyle anlatır:

1) "Bu yetinin öznel koşulları, onda etkinliğe geçen bilme yetilerinin genel olarak bir bilgi ile ilişkilerini ilgilendiren şey açısından, tüm insanlarda aynıdır; bu doğru olmalıdır, çünkü yoksa insanlar tasarımlarını ve giderek bilgilerini bile iletemeyeceklerdir.

2) Yargı yalnızca bu ilişkiyi (*dolayısıyla yargı gücünün biçimsel koşulunu*) dikkate almıştır ve saftır, yani ne nesnenin kavramları ile ne de duyular ile belirlenim zeminleri olarak karımıştır. Eğer bu son nokta açısından bir yanlışlık yapılmışsa, bu yalnızca bir yasanın bize verdiği ayrıcalığın tikel bir duruma doğru olmayan bir uygulamasıdır ki bu yolla genel olarak ayrıcalık ortadan kaldırılmış olmaz"¹⁹.

Kant'a göre estetik yargılar, haz duyma ve haz duymama duygusuna bağlı olan yargılardır. Estetik yargılar anlama yetisi kavramlarına ya da akıl kavramlarına dayanmazlar. Bu yüzden teorik mantıksal yargılar ve ahlaki yargılardan oldukça farklıdırlar. Bununla beraber, yalnız duyulara dayanan, haz duyma veya duymamayla ilişkili olan duyuusal yargılardan da oldukça farklıdırlar. Bu durumun nedeni ise, estetik yargının nesnede temellenmeyişi, aksine biçim üzerine temelleniyor olmasıdır. Kant için bir şeye güzel derken ihtiyaç duyulan haz, aslında "hayal gücü" ile "düşünme" arasındaki uyumun bilinci gibidir.

5. Güzelin Analitiğinde Beğeni Yargısı

Kant'ın *Yargı Gücünün Eleştirisi*'ne göre, estetik yargılara estetik yargı denilebilmesini sağlayan şey, bu yargıların kendi içlerinde bir evrensellik ve zorunluluk ilkesinin yanında aynı zamanda öznellik de taşımalarıdır. Estetik Yargı Gücü, "...[D]uyguya bağlı olduğundan özeldir"²⁰. Kant'a göre, beğeni yargısını diğer yargı türlerinden ayıran şey, bu yargıda bulunurken kullanılan "haz" duygusudur. Kant'a göre beğeni yargıları, a priori özellik taşıy ve güzel nesneden duyulan

¹⁷ Kant (2006), 82.

¹⁸ Kant (2006), 82.

¹⁹ Kant (2006), 156, 157.

²⁰ Özlem, Doğan (2014), *Kant Üzerine Yazılar*, İstanbul: Notos Kitap, 104.

hoşlanmanın zorunlu olması durumuyla beğeni yargılarının a priori olması bir bütünlük taşıır. Çünkü ona göre bir şeye güzel derken kullanılan yargılar, bu konuda hiç kimsenin başka bir düşüncede olmasına izin vermez. Eğer yargılar, kavramlar üzerine değil, yalnızca duygular üzerine dayandırılırsa bu “öznel bir duygu değil”, “ortak bir duygu” zeminine dayandırılır. Kant, burada “ortak duygu” kavramını kullanırken herkes benim beğeni yargım üzerinde uzlaşacaktır demek istemez. Onun kastettiği şey; herkesin bu ortak duygu kavramıyla yargıda bulunmasıdır. Kant'a göre, bir beğeni yargısında olduğu düşünülen evrensel olan ortak kabulün zorunlu olması durumu ortak bir duygu kabulü altında nesnel bir biçimde tasarımılanır. Bu durumu Kant'ın sözleriyle destekleyecek olursak:

“Öyleyse ortak duygu-ki yargısının bir örneği olarak kendi beğeni yargımı veriyorum ve bu nedenle ona evrensel geçerlik yüklüyorum- salt ideal bir normdur ki onun varsayımı altında onunla anlaşan bir yargı ve nesneden böyle bir yargıda anlatılan hoşlanma herkes için haklı olarak kural yapılabilir, çünkü ilke yalnızca öznel iken, gene de öznel-evrensel (herkes için zorunlu bir idea) olarak alınabilir”²¹.

Kant'a göre estetik yargı analiz edilirken kullanılması gereken temel kavram, “beğeni” ya da “zevk”tir. Ona göre güzel olan şeye değer verme, güzel olmayanın değersizliğini açığa çıkarma yetisi herkeste bulunan bir duygudur. Güzeli değerlendirirken “beğeni” kavramının kullanılması gerektiğini söyleyen Kant, bu yetiyi kullanarak bulunulan yargılara da “beğeni yargıları” der²². Kant, beğeni yargısının zorunlu oluşunu, yani bir kişinin güzel olarak adlandırdığı bir nesneden duyduğu hazzın herkes tarafından hissedilmesinin zorunlu oluşunu ne teorik alanın zorunluluğuna (nedensellik ilkesine) ne de pratik alanın ahlak yasalarındaki zorunluluk ilkesine göre temellendirmektedir. Estetik beğenideki bu zorunluluk, kendisi dışında başka dayandığı hiçbir şey bulunmayan öznel olarak nitelendirilebilecek bir zorunluluktur. Kant, estetik beğenideki bu öznel zorunlu olan ilkeyi açıklamak için önce güzelin hazla olan zorunlu bağlantısını ortaya koyduğunu ve duygulara dayanan hoş'tan bu şekilde ayırt edilebileceğini söyler. “Hoş bütünüyle empirik düzlemde kaldığı ve kişisel eğilimlere bağlı olduğu için; onun hazla olan bağlantısı sadece olası bir bağlantıdır. Beğeni yargısında ise, nesneden duyulan hazzın, herkesin uyması gereken bir kurala dönüştüğünü görüyoruz”²³. Buradan hareketle Kant'ın beğeni yargılarını öznel a priori bir ilkeye dayandırdığını, bu ilkenin de kendi ifadesiyle “*sensus communis*”, yani “ortak duygu” kavramı olduğu söylenebilir. Bu ortak duyudan da bir dış duyunun değil, aslında bilgi yetilerinin “*özgür oyunu*”ndan doğan etkinin anlaşılması gerektiğini ve ancak beğeni yargısının böyle bir ortak duyunun altına yerleştirilebileceğini söyler. Bu ortak duygu kavramında bir “duygu birliği”ne işaret edilmektedir. Bu ortak duygu, deneyimleyen herkesin deneyiminin aynı olduğunu kastetmez, başkalarının da bu tür yargılarda bulunma olanaklılığını gösterir. Herkes kendi yargısını vererek ortak bir duyuyu paylaşmış bulunmaktadır. Kant, “yetilerin özgür oyunu” ve “uyumu” ile anlatmak istediği asıl konuyu *Yargı Gücünün Eleştirisi*'nde ele almıştır. Ona göre bilme yetileri arasında bir uyum vardır ve bu uyumun verili olan nesnelere çeşitliliğine bağlı olarak değişen bir oranı bulunmaktadır. Bu durumun aslında tam da böyle olması gerektiğini düşünür. Eğer bu oran değişken olursa bir yetinin bir başka yeti aracılığıyla uyarılması sayesinde bilgi amacı güdülebilir. Kant'a göre, bilme yetilerindeki bu uyum, ancak duygu yoluyla gerçekleşebilir. Kavramlarla gerçekleşemez²⁴.

Buraya kadar estetik yargılarda bulunurken Kant'ın, aslında ortak bir duyudan faydalandığına ve bu ortak duygu sayesinde öznel olan beğenilerin tümel olanın altına yerleştirilebileceğine dair görüşleri ortaya koyulmuştur. Şimdi ise Kant'ın estetik yargılarda bulunulduğu zaman, yani bir şeye güzel denildiğinde, aslında temelde nelerin ölçüt alındığına dair fikirleri ortaya konulabilir. Kant, güzel üzerine olan düşüncelerini dört bölümde inceler, bunlar; “*Beğeni Yargısının Niteliğe Göre Birinci Kıpsı*”, “*Beğeni Yargısının Niceliğe Göre İkinci Kıpsı*”, “*Beğeni*

²¹ Kant (2006), 95.

²² Taşkın, A., Becermen, M. (2013), *Felsefe Tarihi II Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Bursa: Sentez Yayıncılık, 298.

²³ Altuğ, Taylan (2007), *Kant Estetiği*, İstanbul: Payel Yayınevi, 139.

²⁴ Kant (2006), 94.

Yargılarının Onlarda İrdelenmeye Alınan Ereklere İlişisine Göre Üçüncü Kıpısı”, “Beğeni Yargısının Nesnedeki Hoşlanmanın Kipliğine Göre Dördüncü Kıpısı” şeklindedir.

6. Nitelik Bakımından Beğeni Yargısı ve Güzel

Kant’a göre, “Beğeni bir nesneyi ya da tasarım türünü hiçbir çıkar olmaksızın bir hoşlanma ya da hoşlanmama yoluyla yargılama yetisidir; böyle bir hoşlanmanın nesnesine güzel denir”²⁵. Kant, buradan hareketle ilk aşamada “hoş”, “güzel” ve “iyi” arasında bir ayrım yapar. ‘Hoş’ ona göre, “genel anlamda eğilimi ya da isteği doyurandır ve insanlar tarafından olduğu gibi hayvanlar tarafından da yaşanır”²⁶. Bir insana doyum verene hoş denir. “İyi” etik değerlendirme ölçütü, değerli olanın, yani onaylanan şeylerin niteliğidir. İyi, yalnızca ussal olan varlıklar için geçerli olan bir kavramdır.

“Güzel” ise zevk vereni nitelendirmektedir. Güzeli beğenmek çikarsız ve özgür olan tek hoşlanmadır denilebilir; çünkü Kant’a göre burada ne aklın bir çıkarı ne de duyunun bir çıkarı, güzele güzel derken kullanılan onay üzerinde hüküm verebilir²⁷. Yani Kant’a göre, güzel olan şey, fayda sağlamadan sadece dolayimsız bir haz duygusu verir, denilebilir. Bu açıdan, beğeni yargısı öznel olmasına rağmen yalnızca duyumlardan ibaret değildir ve bu yargının konusu olan güzellik, hoş ile karıştırılmamalıdır. Bir şeye güzel derken oluşturulan yargıya ahlak yasası da dâhil olmaz; çünkü estetik haz, ahlaki hazdan farklıdır. Estetik beğeni, “insanın sadece duyguları içinde düşünmesi”dir. O yüzden Kant’a göre güzel, hiçbir çıkar olmadan hoşlanma ya da hoşlanmama yetisidir.

7. Nicelik Bakımından Beğeni Yargısı ve Güzel

Kant için beğeni yargısı, öznel bir yargı olmasına rağmen aslında herkes için geçerli olması gereken bir yargıdır. Herkesin bir beğeni yargısı olsa bile aslında görülmesi gereken, beğeni yargısında bulunabilme olanaklılığıdır. Kant, beğeni yargısının aslında genel bir yargı olarak kabul edilmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Güzelin verdiği hazzın ise, hiçbir kavrama bağlanmadan evrensel olduğunu söylemektedir. Ona göre güzel; kavramlar olmadan, evrensel bir hoş gitmenin nesnesi olarak tasarımılanan bir şeydir. Yani buradan hareketle denilebilir ki, bir şey güzel bulunduğu zaman duyulan hazzın, o şey karşısında kendini bulan başkaları tarafından da aynı şekilde paylaşılması talep edilir. Kant, bu açıdan güzelliği görelilik kavramıyla olan ilgisinden kurtarmış gibi görünmektedir. İnsanın, mesela bir yemeği hoş bulduğu zaman bunu ısrarla başkasına da kabul ettirmeye çalışması mantıklı görünmemektedir. Aynı şeyden biri hoşlanırken bir başkası hoşlanmayabilir; çünkü Kant’a göre hoş, kişinin eğilimleriyle, deneyimleriyle ortaya çıkar. Ama güzelin verdiği haz, evrensel oluşunu deneyden önce getirmektedir²⁸. O hâlde Kant için güzel, “kavram olmaksızın evrensel olarak haz verendir”²⁹.

8. İlişki Bakımından Beğeni Yargısı ve Güzel

Kant, bu bölümde beğeni yargısını ereklilik bakımından ele alır. Kant’a göre ereklilik; bir kavramın nesnesinin karşısında sahip olduğu erekliliktir. Kant, bu tarz bir erekliliği ahlaki yargılarda gösterir. Ahlak söz konusu olduğu zaman, iyi denilen eylemin ereği ahlak yasasına uymaktır. Bu yasa, herkes için geçerli nesnel bir ahlak yasasıdır. Dolayısıyla erekselliği de objektif ereklilik olur. Ama güzel söz konusu olduğu zaman ereklilik sübjektif, yani öznel bir ereklilik olur; çünkü beğeni yargıları, diğer yargılar gibi kavrama dayanmaz. Kavrama dayanmaması demek, güzel denildiğinde kişinin nesnede amacının olmaması demektir. Kant’a göre beğeni yargıları, söz konusu olan tasarımların ereksellik formundan başka şeyi temel almaz. Beğeni yargısının temelinde Kant’a göre hiçbir öznel erek bulunmaz. Örneğin, güzel diye adlandırılan bir ağacı seyrederken

²⁵ Kant (2006), 62.

²⁶ Kant (2006), 61.

²⁷ Kant (2006), 60,61.

²⁸ Kant (2006), 72.

²⁹ Kant (2006), 72.

alınan haz, ötesinde hiçbir ereği gerektirmez. Amaç, onu izlemek için izlemektir. Kant için ereklilik, nesnenin kendisinde değil, onu deneyimleyen öznenin, onu izleme sürecinde zihninde meydana gelen "hür oyun" ile ilgilidir. Kant, amaç kavramının eşlik ettiği bir beğeni yargısının saf, arı olmadığı düşüncesindedir. Bu nedenle güzellik kavramını, "özgür güzellik" ve "salt bağlı güzellik" diye ikiye ayırır. Özgür güzellik, hakkında konuşulan objenin aslında ne olması gerektiği hususunda hiçbir bir kavramı öncelemez. Salt bağımlı güzellik ise, hakkında konuşulan şeyin, ne olması gerektiği hususunda bir kavramı ve o nesnenin eksiksiz oluşunu önceler. Bu durum, birer örnekle ifade edilecek olursa; mesela Kant'a göre çiçekler, özgür doğa güzellikleridir; çünkü bir çiçeğin aslında nasıl bir şeye benzemesi gerektiği hususunda kesin olarak kimse kolay kolay bilgi sahibi değildir. Bunun için çok önemli çalışmalar yapıp bir bitki bilimcisi olunması gerekir. Ama o bitki bilimcisi bile çiçeğe yönelip onun hakkında beğeni yargısında bulunurken bu doğa erekliliğini dikkate almaz. İşte Kant için özgür bir güzelliği gösteren yargılarda; yani bir amaç taşımayan yargılarda kullanılan beğeni yargısı arıdır. Ama Kant'a göre, bir insanın güzelliği ve bu türün altında bir kadının yahut bir çocuğun ya da bir atın, kilise, saray gibi bir yapının güzelliği, aslında temelde bahsedilen bu şeylerin asıl anlamda ne olmalarını gerektiğini belirleyen bir erek kavramını ve o şeyin eksiksizliğinin bir kavramını ön kabul olarak taşır. Bir başka deyişle ifade Kant'ın burada demek istediği şey, mesela bir sarayın güzelliği ele alındığı zaman, bu sarayın yapıma amacını, devletin şanını göstermesi, yönetimi en tam şekilde gerçekleştirebilmek için kendisinde uygun koşulları barındırması olarak ele alınabilir. Yani, bir saraya güzel denilirken o, bu amaçlara sahip olduğu, bu amaçlara uygun yapıldığı takdirde güzel denir. Yine mesela, bir erkeğin amacının kuvvetli, sağlam bir yapıda, savaşçı olması gerektiği düşünülürken de erkeğe güzel demenin ölçütü olarak, onun kuvvetli, yiğit olup olmadığına bakılır ve ona güzel denilirken araya onun erekselliği karışmaktadır. Fakat bir çiçeğe, ağaca güzel denildiğinde ise, onda herhangi bir erek bulunmadığından, varsa da bu duygu boyutunu etkilemeyeceğinden, o dolayumsuz bir güzelliktir³⁰. O hâlde, Kant için "güzellik bir nesnenin erekselliğinin biçimidir, ama ancak bu bir ereğin tasarımı olmaksızın kendinde algılandığı sürece"³¹.

9. Güzelin Kiplik Kategorisi Açısından Tanımı

Kant'a göre güzelin evrensel olduğu söylendiğinde güzelin zorunlu olduğu da dile getirilmiş olur. Kant, buradaki zorunlu oluşu anlatırken daha önce de ifade edildiği gibi, bu zorunlulukların arasında bir ayırım bulunduğunu söyler. Onun için teorik olan bilgi yargılarında zihnin kategorileri, a priori bir ilke olarak görev yaparlar ve bundan ötürü bilgi yargısı zorunludur. Pratik alandaki yargılar da bir kavrama dayanır ve bu dayandığı şey, ahlak yasasıdır. Ahlak yasası da akılsal kaynaklı bir dayanak olduğu ve tüm eylemlerin ilkesi olarak kabul edildiği için zorunludur. Ancak estetik yargının zorunluluğu böyle değildir. Oradaki zorunluluk, "ortak duyu" kavramıyla belirtilir. Ortak duyu kavramı, bir şeye güzel denildiği zaman bunun herkes için geçerli olmasının varsayılmasıdır. Bir şeye güzel denilirken bu, duygulara, yani öznel bir ilkeye dayandırılır; ama bu konuda herkesin aynı kanıda olması istenir; çünkü o şey, güzeldir. Yani öznel olanda duyguyla hareket edip güzel nitelendirmesi yapma durumu nesnel bir gereklilik kazanmaktadır. Yani Kant'a göre, "güzel olan herhangi bir kavram olmaksızın, zorunlu bir hoşlanmanın nesnesi olarak bilinendir"³².

10. Yüce'nin İncelenmesi

Kant'ın estetik alanına kazandırdığı bir diğer ayırım da "güzel" ile "yüce" arasındaki yapmış olduğu ayırımdır. Kant'a göre güzel ve yücenin her ikisi de izleyicisine estetik haz ya da hoşlanma duygusu verirler. Ancak güzel nitelik ile ilişkilendirilirken yüce, nicelik (yani büyüklük) ile ilişkilendirilir. Buradaki nicelik; güzelin nicelikle ilgili olduğunun söylendiği kısımdaki nicelikle aynı değildir. Oradaki nicelik, güzelin bir kesim tarafından değil, herkes tarafından kabul edilmesi

³⁰ Kant (2006), 83- 85.

³¹ Kant (2006), 91.

³² Kant (2006), 96.

anlamına gelen evrensellik kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Buradaki, yani yüce'nin nicelikle olan ilişkisi ise onun büyüklüğüyle ilgili olmasıdır. Nicelikle büyüklüğün ilişkisi olması bakımından Kant, doğal güzelliğin nesnenin biçimiyle ilgili olduğunu ve biçimin de aynı zamanda sınırla ilgili olduğunu söyler. Ama Kant için yüce; "sınırsızlık ve belirli bir biçim taşımamasıyla" kendini ortaya koyar.

Copleston, *Felsefe Tarihi* çalışmasında Kant'ın "güzel" ve "yüce" arasında bir ayırım yaparken bu konuda Burke'ün "*Philosophical Inquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and the Beautiful [Yüce ve Güzele İlişkin Düşüncelerimizin Kökeni Üzerine Felsefi İnceleme]* (1756), adlı çalışmasından etkilendiğini düşünmektedir. Ancak Burke'den etkilenmiş olsa da Copleston için Kant, Burke'ün "çalışmasına *salt görgül*' ve *fizyolojik* olarak bakıyor ve gerekli olan şeyin estetik yargı bir 'aşkınsal açıklaması' olduğunu düşünüyordu"³³. Yüce bir beğeniye konu olan bir nesne olarak değil, bir coşku, şaşkınlık ifadesi olarak kendini görünür kılar. Ayrıca Kant, güzelin ve yücenin deneyiminin de farklı şeyler olduğunu, yücenin deneyimlenmesinde karmaşık bir zihin durumu olduğunu söyler. Bunun sebebi; Kant'a göre güzel, anlama yetisiyle ilişkiliyken yücenin ise akılla ilişkili olmasıdır. Güzel kavramında anlama yetisiyle imgelemin bir uyumu söz konusuysa yücede ise imgelem aklı baskı altına alır. Bu yüzden güzel sayesinde insanda estetik bir haz uyanırken yücede ise bu haz, şaşkınlık ve korkuyla kendisini gösterir. Bir başka açıdan ikisi arasında bir fark daha vardır. Güzel; insana birdenbire, görür görmez bir haz verirken yüce ise önce ~~bir~~ korkuya kapılmaktan dolayı bir duraksama getirir ve daha sonra beğeni duygusunu başlatır. İşte bundan dolayı güzellik duygusu saf iken, yücelik duygusu karışıktır. Kant'a göre, bizler "saltık olarak büyük olan şeylere yüce"³⁴ denir. Ama "büyük olma" ve "bir büyüklük olma" bütünüyle ayrı kavramlardır. Bir şeyin büyük olduğunu söylemekle onun "saltık anlamda büyük" olduğunu söylemek arasında bir farklılık vardır. Kant, bununla bir şeyin büyüklüğüne diğer başka şeyler arasındaki boyutundan dolayı büyük demekle o şeye sırf kendisinden kaynaklı, sadece büyük olduğu için büyük demek arasında bir ayırım gözetmektedir. Bir şeyin büyük, küçük ya da orta büyük olduğunu söylenirken aslında neyin kastedildiğini araştırmaktadır. Kant, yüceyi anlatırken de bir ayırıma gider. Ona göre yüce; insanın tasarımımasına göre "*matematik yüce*" ve "*dinamik yüce*" olmak üzere iki çeşittir. Şimdi bu yüce çeşitleri incelenebilir³⁵.

11. Matematiksel Yüce

Kant'a göre matematiksel yüce, doğadaki sonsuz mutlak büyüklükle ilgili olup insanın, ölçüm yetisini aşan şeylerle karşılaştığı zaman ortaya çıkar. Matematiksel yücenin ne olduğunu söylerken yukarıda büyüklük konusunda, "büyük-olma" ve "bir büyüklük olma" arasında yaptığı ayırımı kullanır. Kant, burada matematik yücenin ilgilendiği büyüklüğü "bir büyüklük olma" olarak kabul eder. Ona göre bu, "bir büyüklük olma", "tüm karşılaştırmanın ötesinde büyük olandır." Kant, bunu şöyle ifade eder:

"Bir şey büyüktür dersem, öyle görünür ki göz önünde hiçbir karşılaştırma, en azından hiçbir nesnel ölçü ile karşılaştırma yoktur, çünkü bu yolla nesnenin hiçbir biçimde nesnenin ne kadar büyük olduğu belirlenmiş olamaz. Ama karşılaştırma ölçünün yalnızca öznel olmasına karşın, yargı gene de evrensel onay sisteminde bulunur; 'insan güzeldir' ve 'insan büyüktür' yargıları kendilerinin yalnızca yargılayan özneye sınırlamazlar, ama kuramsal yargılar gibi herkesin onayını isterler"³⁶.

Matematiksel yüce, mutlak olarak büyük olan, yani onunla karşı karşıya geldiği zaman başka her şeyin küçük kaldığı büyüktür. Kant, bu matematiksel yüceyi, insanın Mısır piramitleri karşısındaki tutumuna benzetir. Ona ne çok yakından ne de çok uzaktan bakmak gerektiğini söyler. İnsan, fazla uzaklaşırsa, onun parçaları gittikçe belirsizleşecek, boyutunda değişiklik algılanacak ve estetik özelliğini yitirecektir. Aynı durumu St. Peter Kilisesi için de verir. Oradaki yüce deneyimde

³³ Copleston, Frederick (1989), *Felsefe Tarihi Çağdaş Felsefe Kant*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları, 205.

³⁴ Kant (2006), 105.

³⁵ Kant (2006), 105.

³⁶ Kant (2006), 106.

de daha ilk girişte izleyiciyi uğrattığı şaşkınlıktan, büyülenmeden bahseder³⁷. Kısacası Kant'a göre matematiksel yüce; doğadaki bir şeyin hayal gücünü aşacak şekilde, yani mutlak derecede büyük olarak deneyimlenişinde, önce bir şaşkınlık ve hayret daha sonra da bir beğeni yargısıyla haz olarak ortaya çıkar.

12. Dinamik Yüce

Kant, dinamik yüce kavramında, doğadaki varlıkların durumunu güçle ilişkilendirmiştir. Ona göre doğadaki bu güç, insanı etkisi altına alır; ancak bu gücün insan üzerinde "baskılayıcı bir hazı" bulunmamalıdır ki beğenisine hitap edebilsin. Kant için dinamik yüce, doğadaki korkunç güçle karşı karşıya gelindiğinde, fakat onun insan üzerinde gücüyle tamamen bir egemenlik kurmadığı durumda ortaya çıkar. Kant, bu düşüncelerine *Yargı Yetisinin Eleştirisi'*nde şu örnekleri verir:

"Atılğan, öne çıkmış ve bir bakıma gözdağı veren kayalar, şimşekleriyle ve gümbürtüleriyle gökyüzüne dağılan fırtına bulutları, yok edici bütün bir şiddetleri içeren volkanlar, geçtikleri her yeri altüst eden kasırgalar, kabarıp köpüren uçsuz bucaksız okyanuslar, güçlü bir ırmağın *çağlayanları* vb., tümü de direnme yetimizi onların gücü ile karşılaştırdığında önemsiz bir küçüklüğe indirgerler. Ama görünüşleri ne denli korkutucu ise o denli çekici olur- eğer kendimiz güvenlik içindeyssek ve bu nesnelere seve seve yüce deriz, çünkü ruhun güçlerini onun alışıldık ortalamasının üzerine yükseltirler³⁸..."

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere, Kant'ın dinamik yüce kavramıyla anlatmak istediği, doğanın kendisinde olan, insanı dehşete kaptıracak olan o güç karşısında, kendisini güvenli bir konuma almışken; yani insanın doğanın zarar vermesinin önüne geçebileceği bir mesafedeyken ona karşı duyulan korkunun, insan üzerinde estetik bir haz uyandırdığıdır. Bir okyanusun dev dalgalarını ele alınacak olursa, bu korkunç devasa dalgaların, civarındaki insanları, gemileri bir anda yerle bir edebilecek güçte olması, insanı önce "dehşete düşürse" de arkasından onun bu gücü karşısında beğenisine engel olamaz. Elbette ki bütün bunlar, bir bant kaydından izleniyorsa ya da insan, ondaki bu beğeni yargısını alabilecek, ondan zarar görmeyecek kadar uzak ise, bu durum da onu yüce kılar. Fakat insan, o dev dalgalar arasındaki bir geminin içindeyse beğeni duygusu, yerini sadece bir korku ve dehşet durumuna bırakacaktır. Yani Kant'a göre matematik yücede olduğu gibi, dinamik yüceyi de algılamak için insanın belirli bir estetik beğeni mesafesinde konumlanmış olması gerekmektedir.

13. Deha ve Sanat Eseri

Kant'a göre en genel anlamıyla sanat; "insanı gündelik yaşam kaygılarından uzaklaştıran, herhangi bir yarar amacı gütmeyen ve onu hayal dünyasına taşıyan bir yönelim ile oluşturulan özgür bir oyun" olarak tanımlanabilir. Öncelikle Kant için sanat ürünü doğadaki nesneden farklı olarak insanın yapmış olduğu bir şeydir. Ancak insan yapımı denilen şeylerin tamamını, yani her insan yapımı ürünün sanat eseri olarak adlandırılmaması gerektiğini ifade eder. Çünkü ona göre ancak, eyleminin temeline usu alan bir amaç yoluyla, yani özgür bir yolla üretilen üretime sanat eseri denilebilir. Bununla ilgili Kant, arıların yaptığı "bal peteği"³⁹ örneğini verir. Arıların yaptığı bu petekte de bir amaç vardır; ancak onların yapmış olduğu bu petek, bilinçli bir etkinlik değil, tamamen içgüdüsel olarak düzenlenen bir etkinliktir. Oysa Kant'ın bahsettiği sanat etkinliği ancak, insanın bilinçli, niyetli bir şekilde yönelerek oluşturduğu üründe kendini göstermektedir. O hâlde Kant, sanatı doğa nesnelерinin kendisinde değil, insanın etkinliklerinde aramaktadır. Kant, ahlak düşüncesinde bakış açısını, ahlaki eylemde bulunan ahlaki faile, yani insana çeviriyorsa aynı durum sanat için de uyarlanabilir. Kant, sanat eseri söz konusu olduğu zaman da ilgisini onun yaratıcısı olan dehaya yöneltir; çünkü "Kant, estetiğini yapılandırırken deha kavramını sanatın fail nedeni olarak görmektedir"⁴⁰. Kant sanatı, doğadan ve insanın yapmış olduğu bir etkinlik olarak bilimden ayırır. Önceki bölümlerde yer verildiği gibi doğa nesneleri ancak, "hoşa giden" ve "güzel olabilen"

³⁷ Kant (2006), 110-111.

³⁸ Kant (2006), 121.

³⁹ Kant (2006), 172.

⁴⁰ Erenözlü, Suat Soner (2022), *Kant Estetiği ve Modern Eleştiriler*, Ankara: Aktif Düşünce Yayınları, s. 95.

şeylerdir. Sanat ise, bir ürünün nasıl ortaya konulacağını bilgisine sahip olmakla aynı şey değildir. Bu konuda da bilimden ayrılır. Bu durumu “Camper’in en iyi ayakkabının nasıl yapılacağını bilmesi durumuyla”⁴¹ örnekler. Camper’a göre insan, en iyi ayakkabının nasıl yapılacağı üzerine bilgiye sahip olabilir; ancak bu, onun o bilgisini yaratıma geçirip ortaya ürün çıkartacağı anlamına gelmez ve bu anlamda sanat bilimden, bilmelerden kendini ayırır. Kant, sanat için bir başka ayırım daha yapar ve onu zanaattan ayırır. Sanat için bir “özgür sanat” derken “zanaat” için “ücretli sanat” kavramını kullanır.

Özgür sanat sadece kendisi için istenen ve hoş ile uğraşılan bir etkinliktir. Ancak zanaatta ise belirli bir şema vardır; üretimde bu şemaya uyulur, uğraştırıcı ve zahmetli olarak ele alınır. Kant, burada “özgür sanatı”, yani “estetik olan sanatı” da iki ayırır. Bu ayırımdan “hoş sanat” ve “güzel sanat” ortaya çıkar. Her ikisi de aslında estetik sanattır. Kant, hoş sanat derken daha önce tanımlanan “hoş” kavramının anlamından hareketle bunu söyler. Hoş bir insanın eğilimlerinden, yaşantısından dolayı yöneldiği şeylerde, mesela, bir meyvenin insanın kendisinde bıraktığı tadın hoş gitmesi gibi, kendini göstermektedir. Yine aynı şekilde Kant, hoş sanatlardan “salt yararı amaçlayan sanat” olarak bahseder. Mesela bir yemek masasında, masada bulunan insanlara keyif veren çekicilikleri; hoş sanata örnek verir. Burada nesnelere, insanlara geçici anlık hazlar vermektedir. Kant, bu ziyafet masasının hazırlanmasını, orada dinlenilecek müziğin seçilmesini ve yapılan eğlenceli sohbetlerin hepsini hoş sanat olarak adlandırır. Ancak “güzel sanat” bir tasarım ürünü olup kendi için erekseldir. Bir yarar amacıyla yapılmamıştır, ancak kendi içinde bir amaç barındırır; bu da onun ereksiz erekliliğidir. Güzel sanatta bir yaratım söz konusuysen zanaatta bir üretim söz konusudur.⁴²

Kant’ın yapmış olduğu bu “ücretli sanat” (zanaat) ve “estetik sanat” (özgür sanat), hatta estetik sanatın da bir diğer çeşidi olan “güzel sanat” arasında yaptığı bu ayırım, sanat ürününün taşıması gerektiği nitelikler hakkında bilgi vermektedir. Kant için güzel sanat eseri, varlık amacını yalnızca kendisinde taşır, onun yapımında herhangi bir kâr amacı yoktur. Bu bakımdan Kant, güzel sanat eserinin kendisini bir “özgür oyun kuramı” aracılığıyla ortaya koyduğunu ifade eder. Ancak ücretli sanat, yani zanaatta bir kazanım amacı vardır, amaç pratik bir fayda elde etmektir ve bu yapılan eserin belirli bir formu vardır. Üretimde bunun dışına çıkılamaz ve bu herkes için açık olan bir alandır. Bir anlamda usta çırak ilişkisiyle bu, somutlaştırılabilir. Bir ayakkabı ustasının yanında çalışan bir çırak, zamanla ayakkabı yapma sanatını hem teorik hem de pratik anlamda öğrenecektir. Fakat bir kişi bir ressamın yanında ne kadar çalışılırsa çalışsın, belki renk uyumu, gölgelendirme gibi teknikleri öğrenebilir; ama asla güzel bir sanat eseri ortaya koymayı öğrenemez. Çünkü güzel sanat eseri formunu, onu yapan kişinin kendi zihninden aldığı için, onunla bir bütün hâlinde düşünülmalıdır.

Kant’a göre böylesi anlamda bir sanat eseri ortaya koymak ancak bir dehanın ürünüdür; çünkü deha, doğa vergisi bir yetenektir ve sanata kural verir. Yetenek, sanatçının doğuştan getirdiği bir şeydir. Dehanın doğuştan zihinsel bir yatkınlığı bulunmaktadır. Bu yatkınlık sayesinde doğa, sanata onun aracılığıyla kurallar koyar. Buradan hareketle Kant, güzel sanatlara “dehanın sanatı” der. Güzel sanatın ortaya çıkması için belirli bir kural olmadığını, onun dehanın yaratıcı gücüyle bağdaşan özgür bir tasarım olduğunu söyler.⁴³ Kant, dehanın sanatını anlatırken dehanın özelliklerine de ayrıntılı bir biçimde yer verir:

“1) Deha ona belirli hiçbir kuralın verilmesini istemeyeni üreten yetenektir; herhangi bir kurala göre öğrenilebilene doğru bir beceri değildir; sonuçta özgünlük onun ilk özelliği olmalıdır.

⁴¹ Kant (2006), 172.

⁴² Kant (2006), 171-173.

⁴³ Kant (2006), 176.

2) Özgün saçmalık da olabileceği için ürünleri örneksel olmalıdır; dolayısıyla öykünme yoluyla doğmamalı, başkalarının öykünmesine yargılama ölçünü ya da kuralı olarak hizmet etmelidir.

3) Ürününü nasıl ortaya çıkardığını kendisi betimleyemez, ya da bilimsel olarak belirtemez, ama doğa gibi kural verir; ve buna göre bir ürünün yaratıcısı, ki onun için dehasına borçludur, kendisi bunun için düşüncelerini kafasında nasıl bulduğunu bilmez; ve bu tür şeyleri dilediği gibi ya da tasara uygun olarak bulup çıkarma ve başkalarına onları böyle ürünler üretme durumuna getirecek reçetelerde iletme gücünü taşmaz

4) Doğa deha yoluyla bilime değil, ama sanata kural verir ve bunu da ancak onun güzel sanat olacağı düzeye dek yapar⁴⁴.

Kısacası Kant'a göre deha; doğuştan yetenekli, özgün, ürünleri biriciklik taşıyan, sanat eserini yaratırken geçirdiği süreci betimleyemeyen, o süreci bilimsel olarak ortaya koyamayan güzel sanat eseri yaratıcısıdır. "Dahi sanatçı, örneği bulunmaz bir sanat ürünü ortaya çıkardığı için, yarattığı sanat alanında çığır açar... Ancak dâhilik doğası gereği başkalarına aktarılamaz"⁴⁵. Gilles Deleuze'e göre, Kant'ın perspektifinden deha, beğeni kavramına bir ruh vermesiyle sanattaki beğeniye canlı hâle getirir. "Mükemmel derecede beğenilebilecek şekilde olan" bir eserin kendine ait bir ruhu olmayabilir. Deleuze, bunları "dehadan yoksun eserler" olarak nitelendirmektedir; çünkü ona göre, ancak bazı insanlar hayal gücünü özgürleştirebilmiş ve anlama yetisini geliştirebilmiştir. Ancak, böylesi bir yaratım sonucu ortaya çıkan eser, bir dehanın ürünü olabilir⁴⁶. Kant'a göre, "dehanın ürünleri, başkalarının hem hüküm verirken hem de taklit ederken dikkate alacakları standartlarını oluşturulmasını sağlayan "modeller" veya "klasiklerdir"⁴⁷. Aynı zamanda Kant, dâhinin yarattığı bu "güzel sanatlar"ı da kendi içinde üçe ayırır. Bunlar; "konuşma sanatı", "biçimlendirici sanat" ve "duyumların oyununun sanatı"dır. İlk olarak konuşma sanatları içerisine "şiir" ve "diluzluğu" (retorik) dâhil edilir. Şiir sanatı, imgelem yetisinin özgür bir oyununu anlağın bir işi gibi yerine getirme sanatı iken; retorik, yani "diluzluğu" anlağın bir işini imgelem yetisinin özgür bir oyunu olarak sürdürme sanattır. Yani şiir hayal gücünün, imgelemin özgür oyunu olup "idelerle eğlenceli bir oyun" için söz verir. Retorik ise konuşmacının, dinleyiciler üzerinde bir şey için söz vermesi ve onları etkisi altına aldığı bir güzel sanattır⁴⁸.

Biçimlendirici sanatlar, "plastik sanatlar ve "resim sanatı"dır. Her ikisinde de uzaydaki şekiller ideaların anlatımı için kullanılmaktadır. Plastik sanatlar görme ve dokunma duyusuna, resim sanatı, yalnızca görme duyusuna hitap eder. Ayrıca plastik sanatlar içerisine "yontu sanatı" (heykelcilik) ve "mimari"yi dâhil eder. Yontu sanatı, insanda hoş duygusunu uyandırmak için, doğanın taklit edilmesidir. Bunlar arasında, insan, hayvan ve tanrı heykelleri örnek olarak verilebilir. Mimari ise doğadan bağımsız bir biçimde insan zihninin kavramlarını sunmayı amaçlar. Mimari de sanatsal nesnenin belli bir kullanımı vardır ve estetik idealar bu koşul ile sınırlandırılır. Mimari örnekleri arasında da tapınaklar, devlet işleri için inşa edilen görkemli yapılar, ya da evle ilgili tüm yapılar gösterilebilir. Bu mimari yapıların belirli bir kullanıma hizmet etmek gibi, oluşturulurken bir amacı vardır. Ama yontu sanatı, yani heykelcilik, bir amaç için değil, sadece bakılmak için oluşturulan doğaya bir öykünmedir; ama estetik ideaları da dikkate alarak oluşturulmuştur. Biçimlendirici sanatın bir diğer çeşidi olan "resim sanatı" ise, duysal yanılsamanın idealarla sanatsal bir biçimde sergilenmesidir. Kant, resim sanatını da "doğanın güzel betimlemesi" ve "ürünlerinin güzel düzenlemesi" olarak ikiye ayırır. Doğanın güzel betimlemesine "asıl resim" sanatı derken ürünlerin güzel düzenlemesine "görünüm bahçeciliği" adını verir. Asıl resim sanatında doğanın, cisimsel

⁴⁴ Kant (2006), 177.

⁴⁵ Kula, Onur Bilge (2008), *Kant Estetiği ve Yazın Kuramı*, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 249.

⁴⁶ Deleuze, Gilles (1995), *Kant'ın Eleştirel Felsefesi*, İstanbul: Payel Yayınları, 99.

⁴⁷ Wood (2009), 208.

⁴⁸ Kant (2006), 192-193.

uzamın görünüşü verilir. Görünüm bahçeciliği, toprağın insanın seyretmesi için ortaya koyduğu ağaçlar, çiçek çeşitleri gibi varlıkların süsleme amaçlı kullanıldığı resim sanatıdır⁴⁹.

Kant, güzel sanatların üçüncü türünün ise, “duyumların özgür oyununa dayanan sanat” olduğunu bu sanatların işitme ve görme duyusuna hitap etmesi bakımından “müzik” ve “renk sanatı” olduğunu söyler. Kant, müzik için “işitme duyusuyla oluşturulan özgür bir oyundur” der. Müzik sayesinde estetik ideler zamansal olarak art arda gelerek belirli bir ses bütünü oluşturur. Kant, müzik sanatının hem duyum hem de düşünümünden kaynaklandığını düşünür. Bu ikisi arasında kaldığından dolayı, onu bir açıdan güzel sanat bir açıdan hoş sanat kavramı altına yerleştirir⁵⁰.

SONUÇ

Sonuç olarak Kant, güzel sanatlar konusundaki açıklamalarında birçok bölümlemeler, alt sınıflamalar yapmıştır. Makalede bunlar, genel olarak ele alınmış olsa da çalışmanın sınırlılığı sebebiyle onun *estetik, güzel, sanat, dehanın sanatı, yücelik* gibi temel olan kavramları üzerine yoğunlaşmıştır. İnceleme sonucunda da Kant’ın genel olarak, güzel sanatlar için “imgelem yetisi, anlık, ruh ve beğenin gerekli olduğunu”nu⁵¹ düşündüğü bilgisi elde edilmiştir. Kant’ın güzel nitelendirmesi yapılırken hiçbir kişiselliğe yer bırakmadan ortak duyunun kullanıldığını savunduğu ve bu sayede ortak bir güzel yargısı elde etmeye çalıştığı ayrıntılı bir biçimde ortaya koyulmuştur. Ayrıca Kant’ın güzel konusundaki ortak duyudan yola çıkma fikrinin, aslında onun ahlaki yargıların temelinin de evrensel ahlak yasasına dayanması fikriyle örtüştüğü açıklanmıştır. Kant’ın, her insanda evrensel ahlak ilkesiyle yani herkes tarafından kabul gören ortak ahlak yasasına uyma olanaklılığı bulunması durumuyla herkesteki beğeni yargısında bulunma olanaklılığı arasında bir bağ kurduğu ortaya koyulmuştur. Bu bağ da aslında onun yaptığı tüm eleştiri çalışmalarının birbirinin devamı olduğunu ve aralarında bir sistem bulunduğunu göstermiş olmuştur. Güzel sanat ve sanat eseri için ise aslında bu bağın dehanın ürünü olan sanatta bulunduğu ifade edilmiştir. Deha, doğa vergisi olan yeteneğiyle kendine ait, özgün ve biricik eserini ortaya koyduğunda sanata kuralı kendisi verir. Ancak bu herkesin ortaya koyabileceği bir yetenek değildir. Kant, *deha, sanat eseri ve yüce* kavramları üzerinde sıkça dursa da aslında onun temel probleminin güzel kavramıyla ilgili olduğu bilgisi elde edilmiştir. Tüm bu bilgiler göstermiştir ki; Kant, estetik anlayışını güzel üzerine inşa etmiştir. Onun estetik düşüncesinde ve bu çalışmada özellikle asıl vurgulanmak istenilen nokta; “herkeste beğeni yargısında bulunabilme olanaklılığının bulunmasıdır.” Kant, işte bu olanaklılık sayesinde “güzel” kavramını nesnel bir zemine oturtmayı başarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, T. (2007), *Kant Estetiği*, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Copleston, F. (1989), *Felsefe Tarihi Çağdaş Felsefe Kant*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.
- Deleuze, G. (1995), *Kant’ın Eleştirel Felsefesi*, İstanbul: Payel Yayınları.
- Erenözlü, S. S. (2022), *Kant Estetiği ve Modern Eleştiriler*, Ankara: Aktif Düşünce Yayınlar.
- Heimsoeth, H. (2016), *Kant’ın Felsefesi*, (Çev. Takiyettin Mengüşoğlu), Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Kant, I. (1993), *Arı Usun Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınevi.

⁴⁹ Kant (2006), 193-194.

⁵⁰ Kant (2006), 196- 197.

⁵¹ Kant (2006), 191, 197.

Yargı Yetisi'nin Eleştirisi Bağlamında Kant'ın Estetik Anlayışı

Kant, I. (1999), *Pratik Aklın Eleştirisi*, (Çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Füsün Akatlı), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kant, I. (2006), *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İstanbul: İdea Yayınları.

Kula, O. B. (2008), *Kant Estetiği ve Yazın Kuramı*, İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Özlem, D. (2014), *Kant Üzerine Yazılar*, İstanbul: Notos Kitap.

Taşkın, A., Becermen, M. (2013), *Felsefe Tarihi II Rönesans, Yeniçağ ve XIX. Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Bursa: Sentez Yayıncılık.

Tubbs, N. (2017), *Batı Felsefesi Tarihi*, (Çev. Doğan Barış Kılınç), Ankara: Doğubatı Yayınları.

Urhan, V. (2003). "Kant'ın Bilgi Kuramı ve Sentetik Önergeler", *Felsefe Dünyası Dergisi*, (38), 3-22. Erişim:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi/issue/63938/967674>

Wood, A. (2009), *Kant*, (Çev. Aliye Kovanlıkaya), Ankara: Dost Kitabevi.

 SUITDER SÜT İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ DERGİSİ Sakarya University Journal of Humanities and Social Sciences	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.